

Turizmde Korku Hortluyor mu? Yeni Koronavirüsten (COVID-19) Maymun Çiçeğine (Mpox)

Is Fear Resurging in Tourism? From Novel Coronavirus (COVID-19) to Monkeypox (Mpox)

Ümit ŞENGEL¹, Ömer SARAÇ²

Özet

Bu çalışmada 2024 yılı itibariyle oldukça fazla gündem olmaya başlayan Maymun Çiçeği (mpox) virüsünün kaygı ve korkuya bağlı olarak turizm endüstrisi üzerindeki olası yansımaları tartışılmaktadır. 2019 yılında ortaya çıkan ve çok ağır sonuçları olan yeni koronavirüs (COVID-19) pandemisinin oluşturduğu panik ve korku havasının hâlâ insanların zihnindeki canlılığını koruyor olması, bu çalışmanın gerçekleştirilmesini anlamlı kılmaktadır. COVID-19, 2020 yılı itibariyle dünyanın her noktasında turizm faaliyetleri üstünde yıkıcı bir etkiye neden olmuştur. Kavramsal incelemeye ve literatür araştırmasına dayanan bu çalışma, COVID-19 tecrübesinden hareketle mpox virüsünün turizme olası yansımalarıyla ilgili bir gelecek projeksiyonu sağlamaktadır. Çalışma, salgınların endişe ve korku gibi unsurlarla turistlerin seyahat kararlarındaki rollerine odaklanmaktadır. Çalışmanın sonuçları mpox salgınının yayılması ve salgınla ilgili medyada hâkim korku ikliminin devam etmesi durumunda seyahat hareketlerinde ciddi bir daralmanın yaşanacağını ön görmektedir. Konu turizmde talep perspektifiyle ele alınmakta ve bu durum çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Bu önemli kısıta rağmen çalışmanın, olası mpox krizinin turizme olan etkilerine ilişkin oluşacak literatürde öncü bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Korku, COVID-19, Maymun Çiçeği, Mpox

Abstract

This study discusses the potential impacts of the Monkeypox (mpox) virus, which has become a significant topic of concern as of 2024, on the tourism industry in connection with anxiety and fear. The lingering panic and fear caused by the novel coronavirus (COVID-19) pandemic, which emerged in 2019 and had severe consequences, still resonate in people's minds, making this study relevant. As of 2020, COVID-19 had a devastating impact on tourism activities worldwide. Based on a conceptual review and literature research, this study provides a future projection regarding the potential implications of the mpox virus on tourism, drawing from the COVID-19 experience. The study focuses on the role of factors such as anxiety and fear in tourists' travel decisions during pandemics. The results of the study predict a significant decline in travel activities if the mpox outbreak spreads and the prevailing climate of fear in the media persists. The subject is approached from a demand perspective in tourism, which constitutes the main limitation of the study.

^{1,2}Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Sakarya

ORCID:

Ü.Ş.: 0000-0003-1284-836X

Ö.S.: 0000-0002-4338-7394

Corresponding Author:

Ömer SARAÇ

Email:

o.sarach@hotmail.com

Citation: Şengel, Ü. ve Saraç, Ö. (2024). Turizmde korku hortluyor mu? Yeni Koronavirüsten (COVID-19) Maymun Çiçeğine (Mpox). *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14 (3), 332-342.

Submitted: 29.08.2024

Accepted: 16.09.2024

Despite this significant limitation, the study is expected to play a pioneering role in the emerging literature on the potential impacts of the mpox crisis on tourism.

Keywords: *Tourism, Fear, COVID-19, Monkeypox, Mpox*

1. GİRİŞ

Turizm, çağdaş toplumda üretime konu olan en dinamik endüstrilerin başında gelmektedir. Bu dinamik yapının en belirgin şekilde kendini gösterdiği nokta ise turizm talebidir. Turistler anlık gelişmelere bağlı olarak çok hızlı bir şekilde seyahat kararlarında değişikliklere gidebilmektedir (Smeral, 2012). Özellikle teknolojinin yaygınlaşması ile turistlerin bilgi edinme ve buna bağlı olarak karar verme süreçlerindeki değişiklik hızı artmıştır (Schubert vd., 2011; Arici vd., 2024). Turizm talebindeki dinamik yapıyı ve karar verme süreçlerini sağlık, ekonomik, sosyal, politik, çevresel ve coğrafik olmak üzere pek çok faktör etkileyebilmektedir (Mazilu ve Mitroi, 2010). Buradaki en belirleyici unsur güven ve risk algısıdır (Kim vd., 2020; Williams ve Baláz, 2021). Turistler herhangi bir nedenle güvenlerini kırabilecek bir güvenlik zafiyeti veya riskli bir durum hissettiklerinde, korku, kaygı ve endişe gibi duygu durumları nedeniyle seyahat kararlarında değişikliğe gitmektedir (Korstanje, 2011; Şengel vd., 2023; Jiang vd., 2024). Çakar (2021) bu bilgileri destekleyecek şekilde, doğal ve doğal olmayan afetlerin krize neden olabileceğini ele aldığı çalışmasında, özellikle korkuya bağlı olarak seyahat etmekten uzak kalan turistlerin davranışlarını Turofobi terimi ile kavramsallaştırmaktadır.

Sağlıkla ilgili krizler turistlerdeki korku, kaygı ve endişe gibi duygu durumlarını ortaya çıkaran en önemli olaylardır. Özellikle salgın hastalıklar yakın tarihten günümüze kadar ki süreçte, turistlerin seyahat davranışlarını şekillendirerek turizm faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir (Fong vd., 2021). Kolera, Ebola, El Ayak Ağız hastalığı, HIV/AIDS, SARS, MERS, Domuz Gribi ve yeni koronavirüs (COVID-19) gibi salgınlar bunlardan sadece birkaçıdır (Cooper, 2017; Işkın vd., 2022). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) etkileri itibarıyla COVID-19'u salgın hastalık (epidemi) olmanın ötesine taşıyarak pandemi ilan etmiştir. 2019 yılının sonlarında Çin'de ortaya çıkan ve takip eden 2-3 yıl içerisinde tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 döneminde turizm faaliyetleri durma noktasına gelmiştir (Mccartney, 2021; Korkutata vd., 2023). Spekülasyonların bile turistlerde endişe ve korkuya sebep olarak seyahat etme faaliyetlerinde önemli yere sahip olduğu gerçeğinin yanında, COVID-19 döneminde vaka ve ölüm sayılarının oluşturduğu fiili durum ciddi bir korku ortamı oluşturmuştur (Luo ve Lam, 2020; Rather, 2021; Sun vd., 2022). Seyahat kısıtlamaları gibi resmi kararların yanında, korku, kaygı ve endişe gibi durumlara bağlı olarak meydana gelen kaos ortamı da insanların seyahat etme eğilimlerini azaltmıştır (Uglis vd., 2022). Sosyal mesafe gibi yeni kavramların inşasıyla da doğa temelli turizm ürünleri ve özellikle bungalov, kamp ve karavan gibi sınırlı sosyal etkileşime imkân sağlayan konaklama tiplerine olan talepte ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu bilgilere paralel olarak konuyu Şengel ve arkadaşları (2020) kamp ve karavan turizmi bağlamında ele alırken Putri ve Widyastuti (2024) bungalov konaklaması bağlamında ele almışlardır.

Yaşanan gelişmelerin ortaya çıkardığı risk ortamı ve bunun sebep olduğu bütün korku ve endişelere rağmen, riskli ortamın ortadan kalkmaya başlamasıyla birlikte, turizm faaliyetlerinin önemli bir artış eğilimi gösterdiği bilinmektedir. Nitekim, UNWTO (2024) 2023 yılında uluslararası varışların 1 milyarı aştığını, bu sayede COVID-19 döneminde yaşanan kayıpların neredeyse %90'undan fazlasının telafi edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca tahminler, 2024 yılında bu durumun daha da iyiye gideceğini öngörmektedir. İyimser gelişmelerin devamı ve tahminlerin gerçekleşmesi için en önemli kriterlerden biri de yeni krizlerin yaşanmamasıdır. Ancak ilk olarak 1970'te Demokratik Kongo'da ortaya çıkan maymun çiçeği (mpox) salgını, 2022'de ciddi bir şekilde gündem olmaya başlamıştır. 2024 yılının 2. çeyreğinden itibaren ise azımsanmayacak şekilde dünya gündemine gelmeye başlamıştır (Kröger vd., 2023). Mpox, viral bir enfeksiyon olup, cinsel veya

uzun süreli tensel temas yoluyla bulaşan bir hastalıktır. Bu bakımdan COVID-19 gibi solunum yolu ile bulaşan enfeksiyonlara göre bulaşma riski daha azdır (Sharif vd., 2023). Ancak ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle insan dolaşımının yoğun olması, salgının dünya gündemindeki canlılığını korumasına neden olmaktadır. Dünyanın birçok ülkesinde klinik vakalarla kendini gösteren Mpox salgınının önümüzdeki birkaç yıl içerisinde dünya kamuoyunu ve sosyal hayatı etkileyeceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada, salgın hastalıkların turizmde sebep olduğu korkunun tekrar gündeme gelme olasılığının mpox salgını perspektifiyle incelenmesi amaçlanmaktadır. Çünkü çok ağır sonuçları olan COVID-19 pandemisinin oluşturduğu panik ve korku havası hâlâ insanların zihnindeki canlılığını korumaktadır. Herhangi bir salgınla ilgili oluşabilecek gündemin turistlerdeki korku, kaygı ve endişe gibi duygu durumlarını tetikleyeceği ve seyahat etme davranışlarını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Nitekim gündem olmaya devam eden mpox'un korkunun yeni bir kaynağı olarak turistleri etkileyebileceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle, çalışma salgınlarla ilgili geçmiş tecrübelerden hareketle yeni bir krizin turizme yansımalarıyla ilgili öngörülerini ortaya koymaktadır. Çalışmanın, bu olası krizin turizme olası etkilerine ilişkin oluşacak literatürde öncü bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

2. COVID-19'UN TURİZM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

COVID-19, ilk defa 2019 yılında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan solunum yolu hastalıklarına neden olan bir salgındır. Yayılım gücünün yüksek olmasına bağlı olarak kısa sürede pandemi olarak ilan edilmiş insanlar arasında sosyal/fiziksel mesafe kavramının oluşmasına neden olmuştur. Sosyal/fiziksel mesafe ise birçok endüstrinin zarar görmesine neden olmaktadır. Bu endüstrilerin başında da turizm gelmektedir (Sarac vd., 2022). Zira turizm, ulaşım, konaklama, yeme-içme ve eğlence gibi insanlar arası etkileşimin yoğun bir şekilde yaşandığı insanların lüks ihtiyaçlarının tatmin edildiği hizmet alanlarını bünyesinde barındıran bir endüstridir. Bu nedenle turizm talebi kırılğan bir yapıya sahiptir.

COVID-19'un dünya basınında yoğun bir şekilde yer alması, enfekte olan ve hayatını kaybeden kişi sayısının artması insanların korku, kaygı ve endişelerini arttırarak turizm faaliyetlerine duyarsız kalmalarına neden olmuştur. Nitekim, ortaya çıktığı günden 25.08.2024 tarihine kadar tüm dünyada saptanan toplam vaka sayısı 704.753.890, hayatını kaybeden kişi sayısı ise 7.010.681 olarak kaydedilmiştir (World Health Organization, 2024a). Bununla birlikte bölgesel ve küresel seyahat kısıtlamaları turizmin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olan diğer önemli husustur (Yılmaz vd., 2024). Turizm faaliyetlerinin küresel bir etkileşime sahip olması bunun en önemli nedenidir. Sivil havacılık ile artış gösteren turizm faaliyetleriyle bireyler dünyanın bir ucundan bir diğer ucuna rahatlıkla seyahat edebilmekte buldukları bölgelerde enfekte olan bireylerden virüsü kendi bölgelerine taşıyabilmekte ya da enfekte biri olarak bölgeye virüs götürebilmektedir (Kiper vd., 2020)

COVID-19'un sosyal/fiziksel mesafe gereksinimleri ve seyahat kısıtlamaları, turizm faaliyetlerini olumsuz etkileyerek turizm endüstrisinin önemli ölçüde zarar görmesine neden olmuştur. Turizmde otel, restoran, eğlence merkezleri ve toplantı salonları gibi insanların ortak kullanım alanları kapatılmıştır. Uluslararası turist sayısında %98 oranında azalış meydana gelmiştir (UNTWO, 2020). Turist sayısı azalışını destekleyen bir habere göre Kuzey İrlanda'da 2020 yılının Ocak ve Mart aylarına ait 3000 rezervasyon Çinli turistler tarafından iptal edilmiştir (BBC News, 2020). Turist sayısında yaşanan önemli düzeydeki azalış turizm endüstrisinde istihdamı olumsuz etkilemiştir. Dünyada 50 milyona yakın turizm ve seyahat iş merkezi risk altında kalmış endüstrinin istihdamında %12-14 arası düşüş yaşanmıştır (WTTC, 2020). Norveç'te, turizm işletmelerinin %90'ı 26 Mart 2020'ye kadar işgörenlerini geçici olarak işten çıkarmış, %78'i ise dörtte üçünü azaltmıştır

(Gössling vd., 2020). Turizm talebinin azlığı nedeniyle turizm işletmeleri Singapur'da işgörenlerini izne göndermiştir (Sim ve Kok, 2020).

Turizm endüstrisinde ulaşım hizmet alanı COVID-19 pandemisinden önemli ölçüde zarar görmüştür. Bölgesel ve küresel seyahat kısıtlamaları uçak, otobüs, tren ve gemi gibi toplu taşıma araçları yanı sıra özel araçlar için uygulansa da kısıtlamalar gevşetilmeye başladıktan sonra insanlar, korku, kaygı ve endişelerine bağlı olarak toplu taşıma araçlarından ziyade kendi hususi araçlarıyla seyahat etmeye başlamışlardır. Buna karşın COVID-19 pandemi döneminde en büyük yarayı otel işletmeleri almıştır (Gössling vd., 2020). Salgınla birlikte fiziksel temasın yoğun bir şekilde yaşandığı restoran ve otel işletmeleri gibi ortak kullanım alanları sosyal/fiziksel mesafenin aşılmasına neden olduğundan ve hijyen kurallarına uyulmasının zor olmasına bağlı olarak kapatılmıştır (Saraç, 2020). Yasaklar kalkmaya başladıktan sonra da turistler bireysel kullanım alanları olan kamp-karavan (Şengel vd., 2020; Yaşarsoy vd., 2023) pansiyon ve apart otel gibi konaklama merkezlerine yönelmeye başlamış ikinci konutlara yönelim artmıştır (Saraç, 2020).

3. MPOX: TARİHÇE VE KÖKEN

Mpx, maymun çiçeği virüsünün (MPXV) neden olduğu bir hastalıktır. MPXV, poxviridae ailesinden gelen çift sarmallı ve hayvanlardan insana bulaşma özelliğine sahip bir DNA virüsüdür (Petersen vd., 2019). MPXV'nin belirtileri arasında ateş, baş ve kas ağrısı, lenfadenopati (lenf bezlerinin büyümesi veya şişmesi) ve cildin yüzeyinde ortaya çıkan papüller (küçük, yuvarlak, sert ve genellikle kabarıklık lezyonlar), veziküller (sıvı dolu küçük kabarcıklar) ve püstüller (sıvı ve iltihap içeren, genellikle daha büyük ve beyazımsı veya sarımsı kabarcıklar) şeklindeki karakteristik bir döküntü bulunur (Tahiroğlu vd., 2022). MPXV, insanlar arasında, özellikle yakın temas yoluyla yayılabilen bir viral patojendir (bakteri, virüs, mantar, parazit vb.). Bu virüs, enfekte olan kişiler arasında, doğrudan temas veya kontamine (patojenler veya zararlı bileşiklerle kirlenmiş) olmuş yüzeyler aracılığıyla yayılabilir. MPXV, vahşi hayvanların bulunduğu bölgelerde, enfekte olmuş hayvanlarla teması olan insanlara da bulaşabilmektedir (World Health Organization, 2024b).

MPXV ilk defa 1958 yılında Danimarka'da maymunlar üzerine yapılan bir araştırmada görülmüştür. Çiçek hastalığına benzediğinden maymun çiçeği adını almıştır (Bunge vd., 2022). Mpx, her ne kadar döküntüleri çiçek hastalığına benzeyen bir hastalık olsa da mpx'un yayılma hızı ve ölüm oranı çiçek hastalığına nispeten daha düşüktür (Weinstein vd., 2005). Mpx, maymunlar haricinde insan dışındaki diğer primatlarda (memeliler sınıfı) da görülmektedir (Tepetaş ve Sungur, 2022). İnsanlarda ise ilk defa 1970 yılında şimdiki adıyla Demokratik Kongo Cumhuriyetinde 9 aylık bir erkek bebekte görülmüştür. Buna karşın MPXV'in Afrika'nın Sahraaltı bölgesinde insanları binlerce yıldır enfekte ettiği düşünülmektedir (Weinstein vd., 2005).

Mpx, insan patojeni olarak kabul edildikten sonra Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde endemik olarak kabul görmüş ve zaman içerisinde önce Afrika ülkelerine sonrasında diğer ülkelere yayılmıştır. (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023). 1980 yılına kadar Batı ve Orta Afrika'da 59 vaka raporlanmış ölüm oranının ise %17 olduğu tespit edilmiştir. Rapora göre vakaların tamamının kemirgen, sincap ve maymun gibi orman hayvanlarına temas eden bireylerden oluştuğu tespit edilmiştir (Heyman vd., 1998). Afrika dışında rastlanan ilk mpx vakası ise 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmüştür. Bu vakaların büyük bir çoğunluğu importe (ithal) hayvanlarla temas eden bireylerde görülmektedir (Hussey vd., 2016; Kulesh vd., 2004).

4. MPOX: BULAŞMA VE YAYILIŞI

MPXV'nin farklı bulaşma yolları bulunmaktadır. Bunlardan en tipik olanı hayvandan insana bulaşdır. Bireyin enfekte hayvanın vücut sıvılarıyla temas etmesi ya da enfekte hayvan tarafından ısırılması virüsün bulaşmasına neden olmaktadır. Afrika'da sincap, fare ve maymun gibi birçok yabani hayvanda MPXV'nin örneklerine rastlanmış; ancak MPXV'nin asıl kaynağı net bir şekilde

ortaya koyulamamıştır. Bununla birlikte insan ve maymunların bu virüse tesadüfen konak (parazitlerin yaşadığı canlı organizma) olduğu doğal konağın kemirgenler olduğu düşünülmektedir (Centers for Disease Control and Prevention, 2003). MPXV, enfekte hayvanların deri ve mukozalarındaki (vücudun iç yüzeyini kaplayan nemli bir zar tabakası) lezyonlarla (yara, enfeksiyon vb.) temas, enfekte hayvanın kafesinin temizlenmesi veya enfekte hayvan tarafından ısırılma/tırmalanma yoluyla bulaşabilmekte ve bu durum virüsün organizmaların iç yapılarına doğrudan etki ederek sistematik hastalıkların gelişme riskinin artmasına neden olabilmektedir (Reynolds vd., 2006).

MPXV'nin bir farklı bulaşma yolu ise insandan insana bulaşmadır. Bireyin enfekte olan bir başka bireyin cilt lezyonları ve vücut sıvılarıyla temas etmesi ile virüs bulaşmaktadır. Deri bütünlüğünün olmadığı ya da mukoza lezyonlarda (oral, farengeal, genital) virüsün bulaşma oranı daha yüksektir (Nolen vd., 2016; Damon, 2011). Diğer yandan, vücut sıvılarıyla kontamine olmuş giysi, havlu, nevresim ya da mutfak ekipmanları gibi ortak kullanımlı eşyalar dolaylı bulaşmaya neden olabilmektedir (Tuna, 2022). Eşyaların silklenmesiyle partiküler havaya dağılmakta virüs solunum yoluyla bulaşabilmektedir (Sütlü vd., 2023). Az pişmiş ya da çiğ hayvan ürünlerinin tüketilmesi de bulaş için bir risk faktörü olarak kabul edilmektedir (Tuna, 2022). Solunum damlacıklarıyla bulaş için ise uzun süreli bir yakın temas gerekmektedir (Sütlü vd., 2023). Bulaşının gerçekleşebilmesi için bireylerin iki metrelik bir mesafede üç saat boyunca beraber vakit geçirmesi gerekmektedir. Bu durum insandan insana bulaş modelleme yönteminde salgın potansiyelinin olduğunu göstermektedir (Grant vd., 2020).

Mpox'un salgın bir hastalık özelliği taşıyor olmasına rağmen bu hastalıktan korunmak üzere MPXV'ye özel geliştirilmiş bir aşı bulunmamaktadır. Ancak benzer özelliklere sahip çiçek hastalığı için geliştirilmiş aşuların mpox hastalığına karşı yaklaşık olarak %85 oranında koruyucu olduğu anlaşılmıştır. Diğer yandan aşının, bulaşma riskinin yüksek olduğu yerlerde temastan önce kullanımı hastalığa yakalanmanın önüne geçerken temas sonrası enfekte olma durumunda kullanılması da iyileşmek için fayda sağlamaktadır (Rao, 2022; Russo vd., 2022). Bununla birlikte MPXV'nin ölüm oranı çiçek hastalığına göre %30 daha azdır (Tahiroğlu vd., 2022).

Mpox vakaları, 1970-1986 yıllarında Batı Afrika ülkelerinde 10 kişide, Kongo Havzası ülkelerinde ise 394 kişide rapor edilmiştir. 2017 yılında Nijerya'da yaşanan büyük salgında 500'den fazla kişide MPXV olduğundan şüphe edilirken 200'den fazla kişide vaka teyit edilmiştir. 2022 yılında Kamerun, Kongo, Gana, Nijerya gibi Afrika ülkelerinde mpox endemik olarak kabul edilmiş ve bu ülkelerde Ocak-Mayıs ayları arasında 57'si ölümle sonuçlanan 1238 vaka rapor edilmiştir (World Health Organization, 2022a). Mpox, 2022 yılının mayıs ayında ABD, İngiltere, İtalya, Kanada ve Portekiz başta olmak üzere endemik olmayan ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. Doğrulanmış vaka sayısı 15 Haziran 2022'de 2000'i aşmıştır (World Health Organization, 2022). Ağustos 2022 itibarıyla mpox'un rapor edildiği ülke sayısı 11'e ulaşmıştır (World Health Organization, 2022b). İnsandan insana bulaşın anlatılanlar ışığında zor olmasına rağmen vaka sayılarının artış göstermesinin nedeninin cinsel temas olduğu düşünülmektedir (Centers for Disease Control and Prevention, 2022).

5. KAYGI VE KORKUYA BAĞLI OLARAK MPOX'UN TURİZME OLASI YANSIMALARI

Mpox vaka sayıları her geçen yıl artmaya devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporlarına göre 2020 yılında 6200 (World Health Organization, 2021), 2021 yılında 9400 doğrulanmış ve şüpheli vaka gözükmemektedir (World Health Organization, 2022c). Ocak 2022'den 30 Haziran 2024'e kadar, altı Dünya Sağlık Örgütü Bölgesindeki 116 ülke/bölge/yönetim bölgesi Dünya Sağlık Örgütü'ne 208 ölüm dahil olmak üzere toplam 99.176 laboratuvarca doğrulanmış mpox vakası bildirilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024). Sadece Avrupa ülkelerinde değil dünyanın

birçok ülkesinde mpox'un etkili olması mpox'un küresel manada bir sağlık krizi haline gelmesine neden olmaktadır. Bu ifadeler ve çalışmanın önceki bölümlerinde yapılan değerlendirmeler mpox'un ilerleyen zamanlarda bir sağlık krizine dönüşebileceği düşündürmektedir. Anadolu Ajansı (2024)'nın haberine göre Dünya Sağlık Örgütü maymun çiçeğinin salgının kontrol altına alınıp durdurabileceğini ifade etmektedir. Bunun için "uluslararası kuruluşlar, ulusal ve yerel ortaklar, sivil toplum kuruluşları, araştırmacılar, üreticiler ve üye ülkeler arasında koordineli bir eylem gerekir." ifadesi koşul olarak sunulmuştur. Çok boyutlu paydaş katılımı gerektiren bu öneri, maymun çiçeğini kontrol altına almanın ne kadar zor olduğunun da bir göstergesi gibidir. Nitekim, insandaki ilk vakanın tespitinin üzerinde 52 yıl geçmesi ve salgının ciddi şekilde gündemde olması da durumun ne kadar zor olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Krizlerin endüstrileri ciddi şekilde etkileyebileceği gerçeği ve bu çalışmadaki bilgiler mpox'un etkileyeceği endüstrilerin başında turizmin geldiğini göstermektedir. Turizm, bünyesinde emek yoğun hizmet veren konaklama, yiyecek içecek, ulaşım ve eğlence işletmelerini barındıran bir endüstridir. Bu işletmeler kısmi olarak yabancı hayvanların da yaşadığı kırsal bölgelerde konuşlanmaktadır. Aynı zamanda temizlik ve hijyeninden de sorumlu olmak üzere ortak eşyaların kullanıldığı ortak kullanım alanlarına sahiptir. Bu alanlarda turistlerin yeme içme ihtiyacını karşılamak üzere üretim yapılmakta turistlerin birbirleriyle yakın temas kurabilecekleri ortak kullanım alanları mevcuttur. Buna karşın turizm endüstrisinin mpox'tan olumsuz bir şekilde etkilenmeyeceği düşünülmektedir. Mpox, enfekte olmuş hayvandan insana ve enfekte olmuş insandan insana olmak üzere iki farklı yolla bulaşabilmektedir. Turizm işletmeleri kısmi olarak her ne kadar kırsal bölgelerde faaliyet gösterse de alınacak basit tedbirlerle enfeksiyonun önüne geçebilmek mümkün olmaktadır. Zira turizm bölgelerinde hayvan ısırığına maruz kalan turiste nadiren rastlanabilmektedir. Diğer yandan bulaşıya neden olan uzun soluklu insan etkileşimleri, kantomine olmuş eşyalar ve az pişmiş ya da çiğ ürün tüketiminin önüne basit yöntemlerle geçilebilmek mümkündür. COVID-19 pandemisi döneminde alınan sosyal/fiziksel mesafe tedbirleri, hijyen kuralları ve güvenlik sertifikaları gibi tedbirlere yönelik aşinalık, mpox'un turizm endüstrisi üzerindeki etkileri asgari bir düzeye düşürülebilir.

Sağlık krizleri kırılğan bir yapıya sahip olan turizm talebi üzerinde son derece önemlidir. Öyle ki günümüzün son sağlık krizi COVID-19 pandemisiyle birlikte turizme yönelik talep %98 oranında daralmıştır (UNTWO, 2020). Mpox henüz bazı ülkelerde epidemik olarak ilan edilmiştir. Buna karşın dünyayı uzun süre etkisi altında bırakan COVID-19 da öncelikle epidemik olarak ilan edilmiş hızlı yayılım gücü pandemi olarak ilan edilmesine neden olmuş ve hiç kimsenin tahmin edemeyeceği düzeyde dünyayı esir almış insan hayatını etkilemiştir. Mpox her ne kadar epidemik olsa da dünyada sağlık otoriteleri tarafından sıkı bir takip altındadır. Basın bültenlerinin de mpox'u gündemde tutması turistler nezdinde korku, kaygı ve endişenin artmasına neden olmaktadır. Turistler yakın tarihli olduğu ve hala etkisi altında kaldıkları için COVID-19'daki gibi bir yaşam standardının geri dönmesinden ve virüse maruz kalıp sağlıklarından olacaklarından şüphe duymaktadırlar. Zira turizm faaliyetleri lüks ihtiyaçlardır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde belirttiği üzere güvenlik ihtiyaçları karşılanmadan lüks ihtiyaçlara geçiş ekseriyetle mümkün değildir. Turistlerin böyle bir hastalığın bir salgın krizine dönüşeceğine dair şüphe etmeye başlaması bile korkmasına ve turizm faaliyetlerini ötelemesine neden olmaktadır. Yine çalışmanın önceki bölümlerindeki anlatılanlar ışığında her geçen zaman içerisinde mpox vaka sayısı artmaktadır. Epidemik ilan edilen yerlerin dışında bile bu vakalara rastlanılmasının ve artarak devam etmesinin nedeni cinsel temasa yüklenmiştir. Buna karşın artış için bu net bir bilgi değil bir çıkarımdır. Hala açıklanamayan bulaşı yollarının olması turistlerin şüphelenip korkmasına ve vakaların artış göstererek devam etmesine neden olabilir. Böyle bir durumda turistlerin seyahat planlarını askıya alacakları düşünülmektedir.

SONUÇ, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Salgın hastalıklar, üretimden tüketime kadar hayatın birçok noktasında dünyayı etkilemektedir. Ancak salgınların bireyleri sosyal, ekonomik ve özellikle psikolojik açıdan ciddi şekilde etkilediği söylenebilir. Turizmin hem üretime ve tüketime konu olması hem de sosyal, ekonomik ve psikolojik anlamda bütüncül bir motivasyona sahip olması gereken bir kitleyi (turistler) barındırması bakımından salgınlardan en çok etkilenen alanlardan biri olarak ifade edilebilir. Haywood (2020) benzer değerlendirmelere yer verirken, turizmin birbirine bağımlı çok sayıda bileşeni barındırmasının bundaki en önemli kriterlerden biri olduğunu belirtmektedir.

Büyük ölçüde yüksek insan etkileşimine dayanan turizm faaliyetleri, salgın hastalıklardan sonra farklı bir kimliğe bürünmektedir. Çünkü salgın hastalıkların insanların farklı şekillerde gerçekleşebilen temasları sonucunda yayılması, insanların etkileşimden uzak durmasına neden olabilmektedir. Turistler psikolojik olarak salgın hastalıktan etkilenmemek için seyahat etmemekte veya seyahatlerini en aza indirebilmektedir (Şengel, 2021). Turistlerin bu tutumunda, seyahat etme eğilimleri ile güvenlik beklentileri arasındaki güçlü etkileşimin önemli bir payı vardır. Çünkü salgın durumlarında ortaya çıkan güvenlik sorunları ve risk durumları turistlerde korku, kaygı ve endişe gibi duygu durumlarına sebep olmaktadır (Wang vd., 2021). Ortaya çıkan bu duygular turistlerin seyahat kararlarında temkinli davranmalarını beraberinde getirmektedir.

Turizm faaliyetleri ile korku, kaygı ve endişe durumları arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu bağlamda özellikle maymun çiçeği ile ilgili medyada yer alan salgın tehdidine ilişkin haberlerin turistlerde korku ve paniğe neden olduğu düşünülmektedir. Mevcut haberlerin yaygınlaşması durumunda, bu korku ve korkuya bağlı şekillenen turist davranışlarındaki değişikliklerin derinleşerek devam edeceği söylenebilir. Bu bağlamda Alçı (2024) maymun çiçeği tehdidi ve konuyla ilgili riskleri gündeme getirmiştir. Burada özellikle ilgili salgının, eğitim başta olmak üzere belli konularla ilgili risklerin olabileceğiyle halkta bir genel görüşün oluşmaya başladığını ancak salgınla ilgili tehdidin çok büyük olmadığı vurgulanmıştır. Tehdidin az olacağıyla ilgili bu değerlendirmeye rağmen, medyada salgının tehdit ve risk gibi unsurla ele alınması korkunun oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Demirören Haber Ajansı'nın (2024) haberi ise direkt turistlerdeki korkuyu artıracak cinstendir. Mpox ile ilgili yapılan "*İstanbul Havalimanı'nda 11 ülkeden gelen uçuşlar takibe alındı*" başlıklı haber salgın hastalıkların bulaşması ile seyahat faaliyetleri arasındaki organik bağı ortaya koymaktadır. Seyahatlerle ilgili haberlerin yaygınlaşması korkuya bağlı olarak turizm faaliyetlerinin azalmasına neden olabilmektedir.

Ortak tüm risklere rağmen, mpox ile mücadelede ilgili paydaşların bazı küçük girişimleriyle, salgının turizme olası yansımalarını azaltmak oldukça mümkündür. Bu doğrultuda, ilk olarak medya kurum ve kuruluşlarının tutumları önem taşımaktadır. Zira haberler, konuya duyarlılık ve bilgilendirme gibi amaçlar nedeniyle kritik bir rol üstlenmektedir. Ancak haber başlıkları ve görsellerin korku ve paniği tetikleyecek nitelikte olmaması gerekir. Bulaşmanın solunum yoluyla gerçekleşmemesi, turizm işletmelerinin hijyen kurallarına uyarak salgınla mücadele etmelerine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle turizm işletmelerinde hijyen standartlarını arttırmak üzere sürekli ve düzenli olarak temizlik ve dezenfeksiyon protokollerinin geliştirilmesi önerilebilir. Diğer yandan, işgörenlere mpox'un genel enfeksiyon risklerine ilişkin eğitimler verilmesi ve temizlik işgörenlerine temizlik prosedürlerinin nasıl uygulanacağı, hangi kimyasalın hangi ölçüde ve ne şekilde kullanılacağı hususunda brifingler verilmesi önerilebilir. Zira işgörenlerin hijyeni ve başta yiyecek-içecek ekipmanları, çarşaf ve havlu gibi ortak kullanılabilen malzemeler ile musluk, kapı kolu gibi sabit unsurların hijyenini sağlamak, turizm işletmelerinin bu salgınla mücadelede başarılarını arttıracaktır. Hijyen konusunda duyarlı olması gereken diğer bir önemli kitle ise ortak malzeme ve demirbaşları kullanacak turistlerdir. Turistlerin kişisel hijyenlerine dikkat ederek tüketim yapmaları oldukça önemlidir. Bu sistemin başarılı bir şekilde yönetilebilmesi ancak kamu

denetimiyle mümkün olmaktadır. Kamu görevlilerinin sağlık prosedürlerini geliştirmesi ve turistlerin sağlık taramalarının düzenli olarak yapılmasına ilişkin denetimi sağlaması önerilebilir. Hastalığın pandemiye dönüşmesi ya da bulaşma hızının artması halinde sosyal ve fiziksel mesafe ile maske kurallarının uygulaması ve denetlemesi diğer bir öneri olarak sıralanabilir. Son olarak, önemli bir paydaş grubu olan araştırmacıların kendi spesifik çalışma alanlarıyla ilgili araştırmalar yaparak diğer paydaş gruplarının duyarlılığına katkıda bulunmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Alçı, N. (2024). Maymun çiçeği tehdidi ciddi mi? Türkiye'de risk büyük mü?. <https://www.haberturk.com/ozel-icerikler/nagehan-alcı/3713308-maymun-cicegi-tehdidi-ciddi-mi-turkiyede-risk-buyuk-mu>, Erişim Tarihi: 27.08.2025.
- Anadolu Ajansı (2024). DSÖ: M çiçeği durdurulabilir. <https://www.haberturk.com/dso-m-cicegi-durdurulabilir-3714108>. Erişim Tarihi: 27.08.2025.
- Arici, H. E., Saydam, M. B., & Koseoglu, M. A. (2024). How do customers react to technology in the hospitality and tourism industry?. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 48(6), 1081-1096.
- BBC News Türkçe. (2020). Koronavirüs harita. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51719684>. Erişim Tarihi: 17.11.2021.
- Bunge, E. M., Hoet, B., Chen, L., Lienert, F., Weidenthaler, H., Baer, L. R., & Steffen, R. (2022). The changing epidemiology of human monkeypox – A potential threat? A systematic review. *PLoS neglected tropical diseases*, 16(2), e0010141.
- Centers for Disease Control and Prevention (2003). Multistate outbreak of monkeypox--Illinois, Indiana, and Wisconsin, 2003. *MMWR*. 52, 537-40.
- Centers for Disease Control and Prevention (2022). <https://www.cdc.gov/poxvirus/monkeypox/index.html>. Erişim Tarihi: 20.06.2022.
- Çakar, K. (2021). Tourophobia: fear of travel resulting from man-made or natural disasters. *Tourism Review*, 76(1), 103-124.
- Damon, I. K. (2011). Status of human monkeypox: clinical disease, epidemiology and research. *Vaccine*, 29, D54-D59.
- Demirören Haber Ajansı (2024). İstanbul Havalimanı'nda 11 ülkeden gelen uçuşlar takibe alındı. <https://www.haberturk.com/istanbul-havalimaninda-11-ulkeden-gelen-ucuslar-takibe-alindi-haberler-3714047>, Erişim Tarihi: 27.08.2024.
- Fong, L. H. N., Law, R., & Ye, B. H. (2021). Outlook of tourism recovery amid an epidemic: Importance of outbreak control by the government. *Annals of Tourism Research*, 86, 102951.
- Gössling, S., Scott, D. and Hall, C. M. (2020). Pandemics, tourism and global change: A rapid assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1–20.
- Grant, R., Nguyen, L. B. L., & Breban, R. (2020). Modelling human-to-human transmission of monkeypox. *Bulletin of the World Health Organization*, 98(9), 638.
- Haywood, K. M. (2020). A post COVID-19 future-tourism re-imagined and re-enabled. *Tourism Geographies*, 22(3), 599-609.
- Heymann, D. L., Szczeniowski, M., & Esteves, K. (1998). Re-emergence of monkeypox in Africa: a review of the past six years. *British medical bulletin*, 54(3), 693-702.
- Hussey, H. S., Abdullahi, L. H., Collins, J. E., Muloiwa, R., Hussey, G. D., & Kagina, B. M. (2016). Varicella zoster virus-associated morbidity and mortality in Africa: a systematic review protocol. *BMJ open*, 6(4), e010213.
- Işkın, M., Şengel, Ü., Genç, K., & Uzut, İ. (2022). Impacts of the pandemic on tourism education from a distance education perspective. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 98-112.

- Jiang, G. X., Li, Y. Q., Ruan, W. Q., & Zhang, S. N. (2024). Relieving tourist anxiety during the COVID-19 epidemic: A dual perspective of the government and the tourist destination. *Current Issues in Tourism*, 27(7), 1095-1110.
- Kim, M. J., Bonn, M., & Lee, C. K. (2020). The effects of motivation, deterrents, trust, and risk on tourism crowdfunding behavior. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 25(3), 244-260.
- Kiper, V. O., Saraç, Ö., Çolak, O., and Batman, O. (2020). COVID-19 salgınıyla oluşan krizlerin turizm faaliyetleri üzerindeki etkilerinin turizm akademisyenleri tarafından değerlendirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(43), 527-551.
- Korkutata, A., Şengel, Ü., & Korkutata, E. O. (2023). The effect of stay home intention in the imperative stay at home periods on physical activity at home: Mediating role of social media addiction. *Journal of ROL Sport Sciences*, 4(2), 774-798.
- Korstanje, M. E. (2011). The fear of traveling: a new perspective for tourism and hospitality. *Anatolia*, 22(2), 222-233.
- Kröger, S. T., Lehmann, M. C., Treutlein, M., Fiethe, A., Kossow, A., Küfer-Weiß, A., & Grüne, B. (2023). Mpox outbreak 2022: an overview of all cases reported to the Cologne Health Department. *Infection*, 51(5), 1369-1381.
- Kulesh, D. A., Loveless, B. M., Norwood, D., Garrison, J., Whitehouse, C. A., Hartmann, C., & Ludwig, G. V. (2004). Monkeypox virus detection in rodents using real-time 3'-minor groove binder TaqMan® assays on the Roche LightCycler. *Laboratory investigation*, 84(9), 1200-1208.
- Laurenson-Schafer, H., Sklenovská, N., Hoxha, A., Kerr, S. M., Ndumbi, P., Fitzner, J., & de Waroux, O. L. P. (2023). Description of the first global outbreak of mpox: an analysis of global surveillance data. *The Lancet Global Health*, 11(7), e1012-e1023.
- Luo, J. M., & Lam, C. F. (2020). Travel anxiety, risk attitude and travel intentions towards “travel bubble” destinations in Hong Kong: Effect of the fear of COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(21), 7859.
- Mazilu, M., & Mitroi, S. (2010). Demographic, social, economic and geographic features-shaping factors of the tourist market. *Romanian Economic and Business Review*, 5(1), 159-166.
- McCartney, G. (2021). The impact of the coronavirus outbreak on Macao. From tourism lockdown to tourism recovery. *Current Issues in Tourism*, 24(19), 2683-2692.
- Nolen, L. D., Osadebe, L., Katomba, J., Likofata, J., Mukadi, D., Monroe, B., & Reynolds, M. G. (2016). Extended human-to-human transmission during a monkeypox outbreak in the Democratic Republic of the Congo. *Emerging Infectious Diseases*, 22(6), 1014.
- Petersen, E., Kantele, A., Koopmans, M., Asogun, D., Yinka-Ogunleye, A., Ihekweazu, C., & Zumla, A. (2019). Human monkeypox: epidemiologic and clinical characteristics, diagnosis, and prevention. *Infectious Disease Clinics*, 33(4), 1027-1043.
- Putri, A. S., & Widyastuti, D. T. (2024). The Shift of the Slow Tourism Concept During the Period of the Covid-19 Pandemic at Yabbiékayu Eco-Bungalows. *INERSIA Informasi dan Ekspose Hasil Riset Teknik Sipil dan Arsitektur*, 20(1), 140-153.
- Rao, A. K. (2022). Use of JYNNEOS (smallpox and monkeypox vaccine, live, nonreplicating) for preexposure vaccination of persons at risk for occupational exposure to orthopoxviruses: recommendations of the Advisory Committee on Immunization Practices—United States, 2022. *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 71.
- Rather, R. A. (2021). Monitoring the impacts of tourism-based social media, risk perception and fear on tourist's attitude and revisiting behaviour in the wake of COVID-19 pandemic. *Current Issues in Tourism*, 24(23), 3275-3283.

- Reynolds, M. G., Yorita, K. L., Kuehnert, M. J., Davidson, W. B., Huhn, G. D., Holman, R. C., & Damon, I. K. (2006). Clinical manifestations of human monkeypox influenced by route of infection. *The Journal of Infectious Diseases*, 194(6), 773-780.
- Russo, A. T., Berhanu, A., Bigger, C. B., Prigge, J., Silvera, P. M., Grosenbach, D. W., & Hruby, D. (2020). Co-administration of tecovirimat and ACAM2000™ in non-human primates: Effect of tecovirimat treatment on ACAM2000 immunogenicity and efficacy versus lethal monkeypox virus challenge. *Vaccine*, 38(3), 644-654.
- Sarac, O., Kiper, V. O., & Batman, O. (2022). The significance of smart hotels in the novel coronavirus (covid-19) pandemic process. *Reviving Tourism in the Post-pandemic Era*, 411.
- Saraç, Ö. (2020). Yeni koronavirüs (COVID-19) pandemi sürecinin sürdürülebilir turizm üzerindeki muhtemel etkileri, içinde *Eyel, C.F. ve Gün, S. (eds). COVID-19 döneminde iktisadi, idari ve sosyal bilimler çalışmaları* (pp.115-141), Ankara: Iksad Publishing.
- Schubert, S. F., Brida, J. G., & Risso, W. A. (2011). The impacts of international tourism demand on economic growth of small economies dependent on tourism. *Tourism Management*, 32(2), 377-385.
- Sharif, N., Sharif, N., Alzahrani, K. J., Halawani, I. F., Alzahrani, F. M., Díez, I. D. L. T., & Dey, S. K. (2023). Molecular epidemiology, transmission and clinical features of 2022-mpox outbreak: A systematic review. *Health science reports*, 6(10), e1603.
- Sim, D. and Kok, X. (2020, April 17). How did migrant worker dormitories become Singapore's biggest coronavirus cluster? The South China Morning Post. <https://www.scmp.com/week-asia/explained/article/3080466/how-did-migrant-worker-dormitories-become-singapores-biggest>. [Erişim Tarihi: 14.04.2021].
- Smeral, E. (2012). International tourism demand and the business cycle. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 379-400.
- Sun, J., Sarfraz, M., Khawaja, K. F., Ozturk, I., & Raza, M. A. (2022). The perils of the pandemic for the tourism and hospitality industries: envisaging the combined effect of COVID-19 fear and job insecurity on employees' job performance in Pakistan. *Psychology Research and Behavior Management*, 1325-1346.
- Sütlü, S., Çatak, B., & Kılınc, A. (2023). Yeni bir salgın kapıda: monkeypox virüs. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 17(2), 333-337.
- Şengel, Ü. (2021). COVID-19 and "new normal" tourism: Reconstructing tourism. *Journal of Tourism and Development*, 35, 217-226.
- Şengel, Ü., Genç, G., Işkın, M., Çevrimkaya, M., Zengin, B., & Saruşık, M. (2023). The impact of anxiety levels on destination visit intention in the context of COVID-19: the mediating role of travel intention. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 6(2), 697-715.
- Şengel, Ü., Genç, K., Işkın, M., Ulema, Ş. & Uzut, İ. (2020), Turizmde "Sosyal Mesafe" Mümkün Mü? Kamp ve Karavan Turizmi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Turkish Studies*, 15(4), 1429-1441.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2023). Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde Maymun Çiçek Hastalığı-Mpox. <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/HaberDetayi/3860>. Erişim Tarihi: 24.08.2024.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2024). Birden Fazla Ülkede Görülen Maymun Çiçek Hastalığı (Mpox) Salgını. <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/HaberDetayi/3953>. Erişim Tarihi: 25.08.2024.
- Tahiroğlu, V., Alayunt, N. Ö., & Öztürk, C. (2022). Maymun çiçeği virüsünün real time (rt-pcr) ile saptanması. *Journal of Immunology and Clinical Microbiology*, 7(3), 67-73.
- Tepetaş, M., & Sungur, S. (2022). Salgın haberleri maymun çiçeği virüsü salgını. *ESTUDAM Public Health Journal*, 7(3).
- Tuna, A. (2022). Maymun çiçeği, geçmişten günümüze. *Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 24(2), 409-416.

- Uglis, J., Jęczmyk, A., Zawadka, J., Wojcieszak-Zbierska, M. M., & Pszczoła, M. (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on tourist plans: A case study from Poland. *Current Issues in Tourism*, 25(3), 405-420.
- UNWTO (2024). International tourism to end 2023 close to 90% of pre-pandemic levels, <https://www.unwto.org/news/international-tourism-to-end-2023-close-to-90-of-prepandemic-levels>, Erişim Tarihi: 25.08.2024
- UNWTO (World Tourism Organization). (2020). Global and regional tourism performance. <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance> Erişim Tarihi: 30.03.2021.
- Wang, L., Wong, P. P. W., & Zhang, Q. (2021). Travellers' destination choice among university students in China amid COVID-19: Extending the theory of planned behaviour. *Tourism Review*, 76(4), 749-763.
- Weinstein, R. A., Nalca, A., Rimoin, A. W., Bavari, S., & Whitehouse, C. A. (2005). Reemergence of monkeypox: prevalence, diagnostics, and countermeasures. *Clinical Infectious Diseases*, 41(12), 1765-1771.
- Williams, A. M., & Baláž, V. (2021). Tourism and trust: theoretical reflections. *Journal of Travel Research*, 60(8), 1619-1634.
- World Health Organization (2021). Weekly Bulletin on Outbreak and other Emergencies: Week 4: 18 Available from: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/338891>. Erişim Tarihi: 24.01.2021.
- World Health Organization (2022a). Multi-country monkeypox outbreak in non-endemic countries. <https://www.who.int/emergencies/disease-outbreak-news/item/2022-DON385> Erişim Tarihi: 20.06.2022.
- World Health Organization (2022c). Weekly Bulletin on Outbreak and other Emergencies: Week 4: 17 <https://apps.who.int/iris/handle/10665/351164>. Erişim Tarihi: 22.06.2022.
- World Health Organization (2024a). WHO COVID-19 dashboard.
- World Health Organization (2024b). Mpox. [https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/mpox#:~:text=What%20is%20mpox%20\(monkeypox\)%3F,by%20a%20person%20with%20mpox](https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/mpox#:~:text=What%20is%20mpox%20(monkeypox)%3F,by%20a%20person%20with%20mpox). Erişim Tarihi: 24.08.2024.
- World Health Organizations (2022b). Monkeypox. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/monkeypox>. Erişim Tarihi: 21.06.2022.
- WTTC (World Travel and Tourism Council). (2020). Only the G20 can drive forward a coordinated recovery response to the COVID-19 crisis says WTTC. <https://wttc.org/NewsArticle/Only-the-G20-can-drive-forward-a-coordinated-recovery-response-to-the-COVID-19-crisis-says-WTTC>. Erişim Tarihi: 14.04.2021.
- Yaşarsoy, E., Turgut, N., & Saraç, Ö. (2023). Effects of coronavirus (COVID-19) on camping and caravan tourism demand. In *International Handbook of Skill, Education, Learning, and Research Development in Tourism and Hospitality* (pp. 1-11). Singapore: Springer Nature Singapore.
- Yılmaz, B., Saraç, Ö., Pamukçu, H., & Batman, O. (2024). The significance of the relationship between novel coronavirus (COVID-19) and smart transportation system applications for tourism activities. In *Strategic Tourism Planning for Communities* (pp. 81-93). Emerald Publishing Limited.